

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ВІДТВОРЕННІ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

А. Ю. Жулавський, канд. екон. наук, професор;

**В. П. Гордієнко, канд. екон. наук, доцент,*

Сумський державний університет,

2, вул. Римського-Корсакова, м. Суми, 40007, Україна;

E-mail: arkadii.zhulavskiy@mail.ru;

**ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»,*

57, вул. Петропавлівська, м. Суми, 40000, Україна;

E-mail: gordiienkou@mailto.ru

Розглянуто структурно-логічну сутність понять «інвестиційний потенціал регіону» та «природно-ресурсний потенціал регіону», їх взаємозв'язок і взаємообумовленість з урахуванням властивостей синергізму складних систем.

Ключові слова: регіон, економічний потенціал, інвестиційний потенціал природно-ресурсний потенціал, інвестиційна привабливість.

ВСТУП

Аналіз теоретичних положень щодо визначення сутності категорій «інвестиційний потенціал» та «природно-ресурсний потенціал», а також їх взаємозв'язку і взаємообумовленості доводить, що ці категорії доцільно розглядати у контексті понять «потенціал регіону» і його основної складової «економічний потенціал регіону». Під потенціалом регіону розуміється сукупність матеріальних, духовних, природних та людських ресурсів, які включені в процеси суспільного виробництва і соціального розвитку, а також ті, які можуть бути використані для економічного зростання, зміцнення соціально-політичної стабільності, підвищення рівня життя населення. Саме потенціал регіону, як інтегральний елемент загальнодержавного потенціалу, виступає фактором розвитку продуктивних сил та сталого економічного зростання.

Дослідженнями актуальних питань, пов'язаних з потенціалом території, займаються провідні вітчизняні і зарубіжні вчені-економісти. В роботах цих науковців визначено, що основу потенціалу території становить економічний потенціал, який є важливою передумовою розвитку регіону. Значний внесок у дослідження економічного потенціалу зробили такі вітчизняні вчені як Балацький О. Ф., Лапін Є. В., Тітаренко А. Н., Кизим Н. А., Гутман Г. В., Шевченко Д. К., Белоусов Р. А. та ін. Дослідженням питань, пов'язаних з формуванням та ефективним використанням інвестиційного потенціалу, як на рівні окремих суб'єктів господарювання, так і на регіональному або державному рівнях, займалися вітчизняні вчені, такі як: Герасимчук З. В., Єпіфанов А. О., Марголін О. М., Саффіулін С. А., Тумусов Ф. С., Чуб Б. О. та ін. Проблемні питання, пов'язані з вивченням природно-ресурсного потенціалу території та його оцінки, є предметом дослідження як вітчизняних так і зарубіжних науковців: Балацького О. Ф., Барановського В. А., Гофмана К. Г., Канторовича В. С., Немчинова В. С., Некрасова В. С., Мінца А. А., Реймерса М. Ф., Струмліна С. Г., Федоренка М. П., Хвесика М. А. та ін. На сьогоднішній день науковий доробок вчених щодо відтворення природно-

ресурсного потенціалу постійно поповнюється, однак залишаються не вирішеними питання, що стосуються його взаємозв'язків з іншими елементами економічного потенціалу території, зокрема з інвестиційним потенціалом.

ПОСТАВЛЕННЯ ЗАВДАННЯ

Метою статті є розвиток теоретичних положень, що стосуються структурно-логічної сутності понять «інвестиційний потенціал регіону» та «природно-ресурсний потенціал регіону», виявлення їх взаємозв'язку і взаємообумовленості з урахуванням синергетичних властивостей складних систем.

РЕЗУЛЬТАТИ

Економічний потенціал регіону являє собою певну структуру, яка складається з окремих елементів, що розкривають побудову, принципи формування, сучасний стан та перспективи розвитку. Варто відмітити, що у науковій літературі, присвяченій питанням економічного потенціалу, думки щодо його структуроутворюючих елементів істотно відрізняються. Більшість вчених при дослідженні економічного потенціалу використовують принцип системності, відповідно до якого економічний потенціал розглядається як складна система, що складається з потенціалів, які утворюють рівні системи. Потенціал вищого рівня складається з потенціалів нижчого рівня, тому важливим моментом у дослідженнях є аналіз взаємозв'язків між потенціалами різних рівнів та потенціалами одного рівня. Більшість вчених виділяють такі елементи економічного потенціалу: інвестиційний, інноваційний, природно-ресурсний, трудовий, виробничий та інституційний потенціали.

Інвестиційний потенціал є одним із основних структуроутворюючих елементів економічного потенціалу регіону, який знаходиться у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими потенціалами, у тому числі з природно-ресурсним потенціалом території.

У науковій літературі інвестиційний потенціал регіону досліджується на основі трьох підходів:

1. Інвестиційний потенціал регіону розуміється як сукупність об'єктивних передумов (економічних, соціальних, природно-географічних тощо), необхідних для здійснення інвестиційної діяльності в регіоні;
2. Інвестиційний потенціал регіону досліджується як сукупність інвестиційних ресурсів та факторів виробництва (фінансових, природних, трудових, основного капіталу тощо), необхідних для здійснення інвестиційної діяльності у регіоні;
3. Інвестиційний потенціал регіону розглядається як сукупна можливість формувати внутрішні та залучати зовнішні інвестиційні ресурси з урахуванням природних, економічних і соціальних умов даного регіону.

Перший підхід досліджується у роботі [1], де інвестиційний потенціал визначається як сукупність об'єктивних економічних, соціальних і природно-географічних властивостей регіону, що мають високу значимість для залучення інвестицій в основний капітал. У наукових доробках Єпіфанова А. О. інвестиційний потенціал регіону виступає як сума об'єктивних передумов для інвестицій, які залежать від наявності та різноманіття сфер і об'єктів інвестування та від їх економічних характеристик [2].

Другий підхід до розуміння сутності інвестиційного потенціалу регіону розглядається у працях Зенченко С. В. та Шеметкіної М. А., де ця категорія визначається як сукупність наявних у регіоні факторів виробництва і сфер застосування капіталу (тобто насиченість території природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою тощо), споживчий попит населення та інші показники [3]. Автор роботи [4] вважає, що інвестиційний потенціал регіону це – сукупна можливість власних і залучених у регіон фінансових ресурсів забезпечувати інвестиційну діяльність з метою отримання прибутку, в цілях і масштабах, визначених економічною політикою регіону. До цієї точки зору схиляється Ткачик Ф. П., який інвестиційний потенціал регіону визначає як сукупність наявних та таких, які можуть бути мобілізовані, основних джерел, засобів, елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для забезпечення ефективної інвестиційної діяльності й соціально-економічного прогресу на регіональному рівні [5]. У роботі Сафіулліна С. А. інвестиційний потенціал регіону розглядається як комплекс інвестиційних можливостей економіки, який формується шляхом інтеграції та синергії інфраструктурного, ресурсного та макроекономічного потенціалів регіону і обмежений у використанні рівнем інвестиційних ризиків та інвестиційних бар'єрів [6].

Третій підхід розглядається у наукових працях Іванова С. В., який визначає інвестиційний потенціал регіону як сукупність матеріальних, нематеріальних, фінансових і інших інвестиційних ресурсів, що використовуються для відтворення і розвитку суб'єктів економічної діяльності на території регіону, а також ринкових, соціально-економічних, організаційно-правових і інших властивих регіонові факторів, що залучають або відштовхують інвесторів і забезпечують умови для ефективного залучення інвестиційних ресурсів [7]. У роботах Покатаєва К. П. [8] інвестиційний потенціал розглядається як сукупна здатність економіки регіону або держави здійснювати інвестиційну діяльність у всіх сферах, що охоплюють не тільки наявний інвестиційний капітал, але й сукупність об'єктивних передумов для інвестування. На наш погляд досить повне та обґрунтоване визначення зазначеної категорії наведено у дослідженнях Герасимчук З. В., відповідно до яких інвестиційний потенціал регіону – це максимальні можливості регіону щодо раціонального залучення та використання інвестиційних ресурсів з урахуванням природно-геополітичних та соціально-економічних передумов для здійснення інвестиційної діяльності з метою досягнення сталого розвитку регіону [9]. Заслугове на увагу підхід Ряскова С. К. [10], згідно якого інвестиційний потенціал регіону визначається як узагальнена характеристика сукупної здатності підприємств регіону, його населення до інвестиційної діяльності в сформованому в певних умовах середовищі, кількість, якість та ступінь якої визначається не тільки забезпеченістю регіону бюджетом та обсягом капіталу підприємств та населення, збалансованістю інвестиційних товарів і ресурсів, але й рівнем розвитку інфраструктури регіону в своїй сукупності, що детермінують готовність суб'єктів інвестиційного процесу до активного відтворення елементів цілісного відтворювального циклу на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Таким чином, узагальнюючи вище наведені підходи, категорію «інвестиційний потенціал регіону» можна визначати як суб'єктно-об'єктну єдність учасників інвестиційного процесу, взаємодія яких лежить в основі

формування регіонального інвестиційного ринку, характеризує збалансованість інвестиційного попиту та пропозиції, визначає можливість відтворення інвестиційних ресурсів у регіоні та обсяги їх міжтериторіального руху.

Саме інвестиційний потенціал забезпечує розвиток інших складових економічного потенціалу території, зокрема її природно-ресурсний потенціал. Потужність природно-ресурсного потенціалу, його різноманітність і ступінь залучення до господарського обігу істотно впливають на характер розміщення продуктивних сил території, галузеву структуру та просторову організацію виробництва.

На сьогодні серед учених-економістів немає єдиної думки щодо визначення поняття «природно-ресурсний потенціал регіону». Вчені по-різному окреслюють межі цієї категорії, вкладають в неї різне змістовне навантаження. Так, Реймерс М. Ф. визначає природно-ресурсний потенціал як здатність природних систем без збитку для себе віддавати людині необхідну продукцію, або виконувати корисну роботу в рамках господарства певного історичного типу [11]. У Концепції переходу України до сталого розвитку природно-ресурсний потенціал розглядається як сукупність природних ресурсів, які є засобом розвитку продуктивних сил, важливим екологічним фактором життєдіяльності суспільства і можуть бути реально використані у господарській діяльності за наявних технологій та соціально-економічних відносин [12].

Природно-ресурсний потенціал тісно пов'язаний з конкретною територією, що у свою чергу, обумовлює його загальні та індивідуальні ознаки та має властивості системного утворення.

Необхідність регіонального підходу до визначення сутності «природно-ресурсного потенціалу» підкреслюються у роботах Ключкова В.А., який під природно-ресурсним потенціалом регіону розуміє сукупність природних ресурсів, які розміщені в межах певної території, використовуються у народному господарстві, або можуть бути включені в господарський обіг при сучасному рівні розвитку продуктивних сил [13]. Автор роботи [14] розглядає «природно-ресурсний потенціал регіону» як здатність природних багатств території забезпечити сучасні і перспективні потреби суспільного виробництва та населення на певному рівні розвитку науки і техніки.

На наш погляд, найбільш повне визначення категорії «природно-ресурсний потенціал» наведено у тлумачному словнику української мови, де вказано, що «природно-ресурсний потенціал – це сукупність природних ресурсів та природних умов, які знаходяться у певних географічних межах та забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурних, оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства» [15]. Таким чином, у більшості визначень природно-ресурсний потенціал розглядається як сукупність природних ресурсів, які можуть бути використані у господарській діяльності.

Природно-ресурсний потенціал регіону має динамічний характер, його величина змінюється в процесі господарського освоєння території. При цьому основною особливістю природно-ресурсного потенціалу регіону як системного утворення є тісний взаємозв'язок його окремих елементів, коли зміна одного з них кількісно та якісно впливає на функціонування інших. Це дозволяє визначити структурну організацію природно-ресурсного потенціалу. Основними характеристиками природно-ресурсного потенціалу регіону, що обумовлюють його приналежність до системних категорій, є

визначеність, стійкість, територіальна замкненість, а також прагнення до самовідтворення. Величина природно-ресурсного потенціалу території визначається економічними, технічними, екологічними та іншими факторами, хоча сутність цього поняття має природний характер.

Особливо проявляються розбіжності у поглядах вчених щодо структури природно-ресурсного потенціалу. Більшість з них вважають, що структурно природно-ресурсний потенціал складається з природних ресурсів та природних умов. Так, за визначенням Мінца А. А. [16] під природними ресурсами розуміють тіла і сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил можуть бути використані для задоволення потреб суспільства. При цьому природні умови – це тіла і сили природи, які мають істотне значення для життя і діяльності суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій і невиробничій діяльності людей. Проте, можна виділити ще одну важливу складову природно-ресурсного потенціалу території – потенціал відтворення навколишнього природного середовища, зокрема його асиміляційний потенціал. Асиміляційний потенціал визначається здатністю навколишнього природного середовища сприймати різні види антропогенного навантаження в певних масштабах без зміни якісних властивостей протягом тривалого періоду.

Інвестиційний і природно-ресурсний потенціали як системоутворюючі елементи взаємозалежні та взаємообумовлені. Інвестиційний потенціал суттєво впливає на процеси відтворення природно-ресурсного потенціалу, останній обумовлює інвестиційну привабливість регіону, можливості залучення зовнішніх інвестицій та збільшення питомої ваги внутрішніх інвестицій, а відповідно і величини інвестиційного потенціалу території. Так, наявність природних ресурсів, їх розвіданість, освоєність та ступінь вичерпання суттєво впливає на собівартість виробленої продукції підприємств, їх прибуток і, відповідно, на його частину, що реінвестується. Чим більший природно-ресурсний потенціал території, тим більший дохід можна отримати за наявності інших факторів виробництва, тим вищий інвестиційний потенціал має відповідна територія. По мірі виснаження природних ресурсів питомі витрати підприємств збільшуються, а відповідно зменшуються прибутки та ефективність вкладених інвестицій. Це призводить до зменшення інвестиційного потенціалу території.

Кожен з наведених потенціалів виконує одну або декілька функцій в економіці та соціальній сфері території. Як і всі інші потенціали у складі економічного потенціалу, природно-ресурсний потенціал змінюється у часі і просторі. Відповідно взаємодія та взаємовплив природно-ресурсного та інвестиційного потенціалів регіону відбувається у просторі та у часі, диференційовано за структурними елементами і функціями, які вони виконують у відтворювальному циклі. В загальному вигляді можна визначити, що природно-ресурсний потенціал впливає на інвестиційний потенціал регіону, а останній, у свою чергу, впливає на кількісні та якісні характеристики природно-ресурсного потенціалу. Так, вплив природно-ресурсного потенціалу на інвестиційний потенціал території проявляється через інвестиційну привабливість регіону. Чим вищий природно-ресурсний потенціал території, тобто чим більше природних ресурсів сконцентровано на даній території і менше виснажені їх запаси, тим більшу споживчу вартість вони мають. Також чим коротший відтворювальний цикл цих ресурсів (для відтворювальних природних ресурсів, природних умов та асиміляційних властивостей навколишнього середовища) – тим більшу

інвестиційну привабливість має територія і тим більше інвестицій можна залучити із зовнішніх (інших регіонів, держави, іноземних інвесторів) та з внутрішніх джерел (домогосподарств, суб'єктів господарювання, інвестиційних посередників таких як банки, інвестиційні компанії, страхові компанії тощо). Більша частина їх доходів реінвестується у проекти, пов'язані з використанням природно-ресурсного потенціалу регіону, а відповідно збільшується величина інвестиційного потенціалу на фазі його формування.

Різноманітність природних ресурсів, значні їх запаси та розвіданість, готовність до використання, високі якісні характеристики позитивно впливають на інвестиційний потенціал на фазі його розподілу між галузями, суб'єктами господарювання та інвестиційними проектами на даній території. На фазі використання інвестиційного потенціалу вплив природно-ресурсного потенціалу проявляється у більшій мірі через споживчу якість природних ресурсів та природних умов. Так, чим вищий відсоток корисних речовин у природних ресурсах та більша їх доступність, тим менші витрати несуть природо користувачі у процесах їх використання. Відповідно збільшення обсягів виробництва продукції, зменшення виробничих витрат збільшує обсяг чистої продукції підприємства і її складові заробітну плату та чистий прибуток. Це, у свою чергу, підвищує ефективність використання інвестиційного потенціалу та збільшує його приріст на наступній фазі формування.

Дослідження показують, що на величину інвестиційного потенціалу регіону значний вплив має асиміляційний потенціал території. Чим вищий асиміляційний потенціал території, тим менші капітальні та поточні витрати необхідні для забезпечення екологічних норм та виконання вимог природоохоронного законодавства. Це означає, що більша частина інвестицій у регіоні може бути використана на виробничі, а не на природоохоронні цілі, тим самим збільшуються можливості подальшого відтворення інвестиційного потенціалу.

Також існує зворотній вплив інвестиційного потенціалу території на її природно-ресурсний потенціал. Цей зв'язок обумовлений тим, що інвестування коштів у проекти, пов'язані з видобутком і подальшим використанням природних ресурсів може надавати як позитивний, так і негативний вплив на величину природно-ресурсного потенціалу. Позитивний вплив інвестицій проявляється як на фазі формування так і на фазі використання природно-ресурсного потенціалу регіону. Так на фазі формування інвестиції позитивно впливають тільки на відновні природні ресурси, збільшуючи їх кількість і підвищуючи якість (інвестиції у насадження лісів, рекультивацію земель, збільшення флори та фауни, підвищення їх якісних характеристик). На фазі використання природно-ресурсного потенціалу інвестиції спрямовуються у ті сфери діяльності, де природні ресурси і природні умови забезпечують найбільшу їх ефективність.

Негативний вплив інвестиційного потенціалу території на природно-ресурсний потенціал проявляється в основному через виснаження невідновних природних ресурсів і незбалансованість процесів використання відновних природних ресурсів. При цьому, чим більший інвестиційний потенціал регіону і його інвестиційна привабливість, тим більше антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище і на відтворювальні процеси природно-ресурсного потенціалу території.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Інвестиційний і природно-ресурсний потенціали як системоутворюючі елементи економічного потенціалу регіону взаємозалежні та взаємообумовлені. Інвестиційний потенціал суттєво впливає на процеси відтворення природно-ресурсного потенціалу, останній обумовлює інвестиційну привабливість регіону, можливості залучення зовнішніх інвестицій та збільшення питомої ваги внутрішніх інвестицій, а відповідно і величини інвестиційного потенціалу.

2. Взаємодія та взаємовплив природно-ресурсного та інвестиційного потенціалів регіону формується у просторі та у часі, а також диференційовано за структурними елементами і функціями, які вони виконують за фазами відтворювального циклу.

3. Дослідження взаємозв'язків інвестиційного та природно-ресурсного потенціалів у системі економічного потенціалу території дозволяє підвищити рівень обґрунтованості управлінських рішень, що стосуються соціально-економічного розвитку території.

SUMMARY

INVESTMENT POTENTIAL IN REPRODUCTION OF NATURAL AND RESOURCE POTENTIAL OF THE REGION

A. Zhulavskiy, *V. Gordiienko,

Sumy State University,

2, Rimskogo-Korsakova st., Sumy, 40007, Ukraine;

E-mail: arkadii.zhulavskiy@mail.ru;

**Ukrainian Academy of Banking Of The National Bank of Ukraine,*

57, Petropavlivska st., 40000, Sumy, Ukraine;

E-mail: gordiienkou@mailto.ru

The structural and logical nature of the investment potential concept of the region, natural and resource potential of the region are described by the authors. Interrelation and interdependence, based on synergy properties of complex systems between these two notions, are studied in this article.

Keywords: *region, economical potential, investment potential, natural and resource potential, investment attractiveness.*

РЕЗЮМЕ

ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ В ВОСПРОИЗВОДСТВЕ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА

А. Ю. Жулавский, *В. П. Гордиенко,

Сумский государственный университет,

ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина;

E-mail: arkadii.zhulavskiy@mail.ru;

**ГБУЗ «Украинская академия банковского дела Национального банка Украины»,*

ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина;

E-mail: gordiienkou@mailto.ru

Рассмотрена структурно-логическая сущность понятий «инвестиционный потенциал региона» и «природно-ресурсный потенциал региона», их взаимосвязь и взаимобусловленность с учетом свойств синергизма сложных систем.

Ключевые слова: *регион, экономический потенциал, инвестиционный потенциал, природно-ресурсный потенциал, инвестиционная привлекательность.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Єлейко Я. І. Інвестиції, ризик, прогноз / Я. І. Єлейко, О. І. Єлейко, К. С. Раєвський; Львівський банківський інститут. – Львів : ЛІБС, 2000. – 176 с.
2. Єпіфанов А. О. Управління регіоном / А. О. Єпіфанов, М. В. Мінченко, Б. А. Дадашев. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 361 с.
3. Зенченко С. В. Інвестиційний потенціал регіону / С. В. Зенченко, М. А. Шеметкіна // Сборник научных трудов Северо-Кавказского государственного технического университета [Электронный ресурс] . - Режим доступа : <http://www.ncstu.ru>.
4. Ключник Л. В. Інвестиційний потенціал регіону: теоретичні аспекти та оцінка / Л. В. Ключник // Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – Вип. 8 (31). – Ч. 1. – 2011. – С. 150-161. – Серія «Регіональна економіка».
5. Ткачик Ф. П. Інвестиційний потенціал регіону: сутність, компоненти та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Ф. П. Ткачик – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_SSN_2012/Economics/13_117095.doc.htm.
6. Сафиуллин С. А. Адаптирование методики позиционирования к инвестиционной среде региона / С. А. Сафиуллин // Реальный сектор экономики: теория и практика управления. – 2005. – № 3. – С. 89-94.
7. Іванов С. В. Інвестиційна привабливість регіонів та видів економічної діяльності регіональної економіки: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / С. В. Іванов. – Сімферополь, 2005. – 21 с.
8. Покатаєва К. П. Теоретичні аспекти визначення категорії «інвестиційний потенціал» та «інвестиційна привабливість» [Електронний ресурс] / К. П. Покатаєва // Комунальне господарство міст: Науково-технічний збірник. – Вип. 75. – 2007. – С. 262-268. – Режим доступу : <http://www.eprints.ksame.kharkov.ua>.
9. Герасимчук З. В. Інвестиційний потенціал регіону: методика оцінки, механізми нарощування : монографія / З. В. Герасимчук, В. Р. Ткачук. – Луцьк : Надстир'я, 2009. – 232 с.
10. Ясков С. К. Формирование инвестиционного потенциала и оптимизация его использования (региональный аспект): дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук / Ясков Сергей Константинович. – М., 2000. – 166 с.
11. Реймерс Н. Ф. Природопользование / Н. Ф. Реймерс: Словарь-справочник. – М. : «Мысль», 1990. – 639 с.
12. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку [Електронний ресурс] / Проект Закону України. – Режим доступа : rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=1860.
13. Клочков В. А. Определение природно-ресурсного потенциала территории как элемент оптимизации природопользования / В. А. Клочков // Территориальная организация общества и управления в регионах. – Воронеж, 1986. – С. 107 – 109.
14. Соколова Н. В. Природно-ресурсный потенциал территории: содержание понятия, методы оценки / Н. В. Соколова // Вестник Ленинградского университета. – Вып. 3. – 1988. – С. 125 – 130.
15. Великий тлумачний словник української мови / Укл. В. Т. Бусель. – К. : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
16. Минц А. А. Экономическая оценка естественных ресурсов / А. А. Минц. – М. : Мысль, 1972. – 302 с.

Надійшла до редакції 1 жовтя 2014 р.